

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Беспалько І. Л.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

У нинішніх умовах реформування правової системи України теоретична, нормативна і практична цінність процесуального права полягає у тому, що воно здатне стати концептуальною основою для оптимізації процесу формування судової влади, системи вітчизняного права загалом. Генезис сучасного процесуального права вказує на об'єктивну необхідність уніфікації правової моделі міжгалузевих інститутів, які є загальними для процесуальних галузей права. Такими слід назвати наступні види судочинства: цивільне, господарське, кримінальне, адміністративне, а також конституційне. Суттєво, що всі різновиди процесу є взаємно перехідними та обумовленими пов'язаністю норм матеріального права між собою. Виникає необхідність виявити спільні ознаки цих галузей процесуального права. Вважаємо, що ними є: суд, як єдиний орган правосуддя; завдання процесуальної діяльності; процесуальні стадії; докази та їх властивості; процес доказування; процесуальні акти, якими вирішується справа по суті і засади процесу.

Правосуддя – особливий процесуальний порядок, чітко регламентований законом, який встановлює процедуру діяльності суду щодо розгляду й вирішення конкретних справ, рішення з яких вправі приймати тільки суд. Здійснення функції правосуддя стосовно різних галузей права неминує призводити до певного універсалізму в роботі суду. О. Шило та Л. Лобойко справедливо зазначають, що основою формування судового права як інтегральної галузі юридичних знань є судовий захист. Більшість галузевих кодифікованих законодавчих актів закріпили право кожного на судовий захист, який є різновидом державного захисту прав і свобод людини. Втім, посідаючи особливе місце в механізмі правозахисту, суд є єдиним органом держави, юрисдикція якого поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Право на судовий захист має міжгалузевий характер та є проявом дії основоположного принципу

права – верховенства права, а саме таких його аспектів, як пріоритетність та забезпеченість прав і свобод людини і громадянина та захист їх судом, який відповідає стандарту незалежності та неупередженості і створений на підставі закону [5, с. 61].

Проаналізувавши законодавство всіх галузей процесуального права, можемо зробити висновок, що завдання процесуальної діяльності полягають у тому, щоб всебічно дослідити обставини у справі; захистити права й законні інтереси осіб, які приймають у ній участь (ст. 2 КПК, ст. 1 ЦПК, ст. 2 КАС, ст. 1 ГПК) [4, с. 5; 6, с. 7; 2, с. 7; 1 с. 7]. У процесі кримінального провадження прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку (ч. 2 ст. 9 КПК), а суд, у свою чергу, має винести рішення за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується знову ж таки на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК) [4, с. 10; 56]. Цивільне процесуальне законодавство також націлює суд на всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин справи (ч. 4 ст. 10, ч. 2 ст. 160, ч. 1 ст. 212 ЦПК) [6, с. 10; 77; 98].

Стадійність – одна з базових ознак, що характеризують процедуру розвитку процесуальних правовідносин. Зміст і кількість стадій процесуального права визначаються конкретним видом юридичної справи. Проаналізувавши процесуальне законодавство можна зробити висновок, що всі види процесуального права мають майже однакові стадії. Відмінності пояснюються тим, що вони все ж мають певну спрямованість. І це зрозуміло, оскільки в іншому випадку не було б самої потреби в диференціації процесу. Саме тому кримінальний процес має характерну тільки для нього відмінність – стадію досудового розслідування.

Наступним критерієм єдності процесу є докази та їх властивості. Перш за все з'ясуємо, що розуміють під доказами в різних сферах процесуальної діяльності. Аналізуючи кодифіковані нормативні акти всіх галузей процесуального права можемо зробити висновок, що ними визнаються будь-які фактичні дані, за допомогою яких можуть бути встановлені обставини, що мають значення для вирішення справи. Єдність процесу підтверджує ще й те положення, що докази в будь-якому провадженні повинні відповідати таким властивостям, як належність, допустимість, достовірність і достатність.

Процес доказування тлумачиться як різновид процесу пізнання та у будь-якому процесі складається з таких елементів, як збирання, перевірка й оцінка

доказів. Так, порядок збирання доказів у порядку адміністративного провадження закріплює ст. 74 КАС України: «Суд забезпечує докази допитом свідків, призначенням експертизи, витребуванням та оглядом письмових або речових доказів, у тому числі за місцем їх знаходження» [2, с. 49]. Перевірка доказів у порядку господарського провадження провадиться шляхом витребування додаткових доказів, якщо подані сторонами є недостатніми, шляхом проведення додаткової або повторної експертизи та ін. [1, с. 26]. У всіх галузях процесуального права суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Ми бачимо, що процес доказування у всіх видах процесуального права складається з однакових елементів. Проте існують і певні відмінності. У кримінальному процесі в силу презумпції невинуватості обов'язок доказування покладається на органи дізнання, досудового слідства, прокурора й суд. І це не дивно, бо кримінальний процес є галуззю публічною, де існує найбільша загроза порушення або обмеження прав людини. В адміністративному, господарському та цивільному процесі кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

При відправленні правосуддя судження і волевиявлення суду з певних питань мають владний характер і втілюються у форму судових рішень. Під ними слід розуміти правозастосовні акти суду, судді, слідчого судді або суду присяжних, в яких за результатами розгляду в судовому засіданні вирішується справа по суті або інші питання, що виникають у ході здійснення певного виду провадження. До таких актів належать вирок, ухвала, постаново-й рішення. Зрозуміло, що в залежності від галузі процесуального права існують відмінності рішень, що приймаються судом. Але всі вони повинні бути законними, обґрунтованими та вмотивованими.

Не можна вести мову про єдність процесу, не розглянувши засади, які його об'єднують. Це впливає з того, що засади – це найзагальніші вихідні положення, які мають фундаментальне значення для процесу, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів. Єдність процесу яскраво відбивається в процесі їх класифікації. Найбільш прийнятною є класифікація засад будь-якого провадження залежно від їх поширюваності стосовно галузей права на загальноправові, загальнопроцесуальні та галузеві [3, с. 63]. Загальноправові засади закріплені в Конституції України та відображені в галузевому законодавстві. Їх дія поширюється на всі галузі права. До загальнопроцесуальних (або міжгалузевих) доцільно віднести ті засади, що діють у декількох галузях процесуального права та закріплюють фундаме-

нтальні положення становища особи, забезпечують законність і ефективність процесуальних процедур. Зміст галузевих засад має бути розкрито у відповідних актах галузевого законодавства. Наприклад, засада забезпечення права на захист; публічність; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї діють виключно у процесі кримінальному. Тому можна стверджувати, що загальноправові й міжгалузеві засади єдині для всіх видів процесуального права. Кожен процес має свою специфіку, яка відображається в галузевих засадах.

Викладене вище, на наш погляд, надає можливість дійти висновку про необхідність уніфікації правової моделі міжгалузевих інститутів, які є загальними для процесуальних галузей права. Така уніфікація є теоретично можливою на рівні одного законодавчого акта, що унеможливить необхідність неодноразового повторення одних і тих самих положень у галузевих законах. Проте концепція процесуального права аж ніяк не заперечує самостійного характеру кожної процесуальної галузі. Тому правильним було б розробити і прийняття єдиний законопроект «Основи юридичного процесу», де чітко визначити: систему загальних для всіх видів процесу засад у виді трирівневої структури, яка охоплює загальноправові, міжгалузеві й галузеві засади; загальні завдання, що ставляться перед кримінальним, цивільним, господарським, адміністративним та конституційним процесами; поняття доказів та їх властивості; визначення процесу доказування та його складових елементів; особливості процесуальної форми (стадії, строки); спільні вимоги, які ставляться до актів правосуддя, що вирішують справи по суті (порядок та строки їх оскарження) тощо. Цей закон повинен стати комплексним правовим актом, що містить найзагальніші принципові норми, які будуть конкретизовані й розвинені в галузевому законодавстві, їх ухвалення сприятиме узгодженості й уніфікованості взаємопроникаючих норм та інститутів, без порушення при цьому спеціалізації процесуальних процедур.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України [Текст] : Закон України від 06.11.1991 №1798-ХІІ. – Х. : Право, 2015. – 100 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України [Текст] : Закон України від 06.07.2005 № 2747-ІV. – Х. : Право, 2015. – 190 с.
3. Кримінальний процес [Текст] : підручник / Ю.М. Грошевний, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] : Закон України від 13.04.2012 № 4651–IV. – Х. : Право, 2016. – 368 с.

5. Лобойко Л., Шило О. Концепція судового права у контексті судового захисту прав і свобод [Текст] / Л. Лобойко, О. Шило // Право України. – 2015. – № 3. – С. 60-69.

6. Цивільний процесуальний кодекс України [Текст] : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. – Х. : Право, 2016. – 210 с.

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ПІВДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**«НОВІ ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ У ХХІ СТОЛІТТІ»**

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

20-21 січня 2017 р.

м. Одеса